

UBEYDULLAH DEDE VE MEVLİDİ: RİSÂLE FÎ EVSÂFİ'N-NEBİYY*

Cemal BAYAK**

Özet

Hız. Peygamber'in doğumunu işleyen manzum eserler Türk şiirinde üzerinde en çok eser verilen edebî türlerden birini teşkil ederler. Bu türün goğup gelişmesinde Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât* ismini verdiği mevlidinin çok önemli payı vardır. Onun eserinin halk arasında gördüğü ilgi diğer şairleri de bu alanda eser vermeye yönlendirmiştir. Latîfî'nin 16.yy ortalarında kaleme aldığı *Tezkire-i Şuarâ*'sında yüzden fazla mevlit gördüğünü kaydetmesi Süleyman Çelebi'nin eserini yazmasının üzerinden geçen yaklaşık 150 yıl içinde bu konunun ne kadar çok ilgi gördüğünün en önemli ifadelerinden birisidir.

Bu yazıda bugüne kadar sadece 1313/1895'yılındaki *Evsâf ve Mu'cizât-ı Nebî* ismiyle matbu nüshası bilinen eserin Süleymaniye Kütüphanesinde tarafımdan tespit edilen yazma nüshası tanıtılıp eserin şairinin kimliği konusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ubeydullah Dede, Evsâf ve Mucizât-ı Nebî, Mevlit, Muhammed Peygamber, Klasik Türk Edebiyatı

Ubeydullah Dede and His Mawlid: Risâle fî Avsâfi al-Nabiyy

Abstract: *Mevlit (Mawlid)*, the poetic narration of the birth of the Prophet Muhammad, is one of the most popular genres in classical Turkish poetry. Süleyman Çelebi wrote *Vasilat al-Najat* which then and

* Eserin tam ismi çok uzun olduğu için başlıkta kısaltılarak verilmiştir. Tam şekli aşağıda eser tanıtılırken verilecektir.

** Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, e-posta: cbayak@gmail.com

now remains the most influential example of the genre. After Süleyman Çelebi, several poets imitated his efforts by composing works celebrating the birth and prophecy of Muhammad. Latîfî, in his *Tezkire-i Şu'arâ* mentions more than a hundred different *mawlid* titles that were composed after Süleyman Çelebi's work.

In this paper, *Risâle fî Evsâfî-n Nebiyy*, a 16th century *mevlit*, which was assumed to have survived only in published form in 1895, will be analyzed using a manuscript in Süleymaniye Library, and the confusion concerning its poet Ubeydullah Dede will be discussed.

Keywords: Ubeydullah Dede, Avsâf ve Mucizât-ı Nebî, Mawlid, Prophet Muhammad, Classical Turkish Literature

Hız. Peygamber'in doğumu, üzerinde en çok eser yazılan konulardan olmuştur. Bunda ona duyulan büyük sevginin ve bu eserler dolayısıyla âhirette onun şefaatine nail olma düşüncesinin payı olduğu kadar Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) mevlidi *Vesîletü'n-Necât*'ın halk arasında gördüğü büyük ilginin de önemli tesiri olmuştur. Konuyla ilgili çalışmalarda bu sahada verilen eser sayısının çokluğunu göstermek için de en çok Latîfî'nin (ö. 1582) 1546'da tamamladığı *Tezkire-i Şu'arâ*'sında kendisinin Süleyman Çelebi'ninkinden başka 100'den fazla mevlit metni gördüğü ifadesine yer verilmektedir.¹ Şüphesiz ki Latîfî'nin *Tezkire*'sini tamamlamasından sonra da bu konuda eser verilmeye devam edilmiş ve bu konuda yazılan eserlerin sayısı daha da artmıştır.

Bununla beraber, bu sahada yapılan çalışmalarda tespit edilen eser sayısı Latîfî'nin verdiği rakamın çok altında bulunmaktadır. Hasibe Mazioğlu'nun yazısında verdiği listede 59 isim yer alırken, Necla Pekolcay'ın Süleyman Çelebi'nin mevlidi üzerinde yaptığı çalışmasında bu sayı 63'e çıkmaktadır.² Bu rakamlar bize henüz ele geçmeyen birçok eserin daha bulunduğunu göstermektedir. Bu yazıda yukarıda bahsi geçen çalışmalarda ismi zikredilmeyen bir mevlit metninin şairini ve bugüne kadar sadece matbu nüshası bilinen eserin tespit ettiğimiz elyazması nüshasını tanıtmaya çalışacağız.

1. Eserin Şairi: Ubeydullah Dede (ö. 995/1586)

Ubeydullah Dede ile ilgili Osmanlı devri kaynaklarındaki bilgilerimiz Sâkıb Dede'nin (ö. 1755) *Sefîne-i Mevleviye*³ ve Esrar Dede'nin (ö. 1796)

¹ Türk Edebiyatındaki mevlid metinlerinin bir listesi için bk. Hasibe Mazioğlu'nun "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler" *Türköloji Dergisi*, 6/1 (1974), s. 31.

² Süleyman Çelebi, *Mevlid (Vesîletü'n-Necât)*, Haz. Necla Pekolcay, Ankara, 1997, s. 40-43.

³ Kahire, 1283 (1866), c. 2, s. 19-20.

*Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviye*⁴ isimli eserleri ile burada tanıtacağımız mevlidin 1895'deki *Evsâf ve Mu'cizât-ı Nebî*⁵ ismi ile basımında Veled'in⁶ eser ve onun şairi ile ilgili incelemesinde verdiği bilgilerden ibârettir. Bunlardan Esrar Dede'nin verdiği bilgiler onun vefat tarihini verme dışında hemen hemen tamamen Sâkîb Dede'nin kaydettikleriyle aynıdır. Veled Çelebi'nin eserin neşrine eklenen incelemesinde bu iki kaynaktaki bilgilere eser üzerinde yaptığı kısa bir değerlendirme eklenmiştir. Cumhuriyet dönemi edebiyat araştırmalarında Ubeydullah Dede'den ilk bahseden Vasfi Mahir Kocatürk⁷ olmuştur. Ondan bahseden bir sonraki kaynak ise *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'dir.⁸

Sâkîb Dede ve Esrar Dede'nin eserlerinin mevlivilige ait kaynaklar olmaları dolayısı ile kendisi de bir mevlvi olan Ubeydullah Dede hakkında geniş bilgiler vermeleri beklense de verdikleri bilgiler son derece sınırlıdır. Bunlarda ailesi, memleketi ve özel hayatı hakkında hemen hemen hiçbir bilgi verilmemekte ve bu eserinden bahsedilmemektedir. Sâkîb Dede onun "mahdûm-ı hademe-i bisyâr"⁹ iken Fedâyî Dede'ye¹⁰ (1492-1577) intisab ettiğini ve bu intisabın ilk dönemlerinde "saka" hizmetinde bulunduğunu kaydeder. Sâkîb Dede'nin bu ifadesi onun varlıklı bir ailenin çocuğu olduğu hâlde genç yaşta sakalık gibi zor bir hizmeti kabul etme olgunluğunu gösterdiğini ifade etme amacı taşımaktadır. Onun bu intisabı Fedâyî Dede'nin

⁴ Eser İlhan Genç tarafından edisyon kritiği yapılarak yayımlanmıştır: Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye*, Haz. Dr. İlhan Genç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2000, s. 341-343.

⁵ Yayımlayan Ahmed Cevdet, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1313 (1895). Eserin aynı yıl içinde iki defa basıldığı anlaşılmaktadır. İlk baskısının bir örneği için bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Abdullah Bl. No. 4497, ikinci baskının bir örneği için bk. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1403. M. Seyfettin Özege sadece ilk baskıdan bahsetmektedir, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, İstanbul, 1971, c. 1, s. 376. Her iki baskı arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır.

⁶ Eser sonuna eklenen bu incelemede (s. 40-48) bu çalışmanın eseri yayımlayan matbaanın sahibi Ahmed Cevdet Bey'in (1862-1935). [Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895) ile karıştırılmaması için (İkdamcı Cevdet) olarak nitelenir] kendisinden eser ve onun şairi hakkında bir incelemede bulunmasını istemesi üzerine yapıldığı ifade edilmekte ve kendisini el-fakîr Çâker-i âl-i Muhammed ibnü Mevlânâ Veled olarak takdîm etmektedir. Burada ismi geçen "Veled" Mevlâna neslinden olanlara verilen "Çelebi" lakabını da isminde taşıyan Osmanlı'nın son devri ile Cumhuriyet döneminin önemli ilim ve fikir adamlarından Veled Çelebi (İzbudak) (1867-1953) olmalıdır. Hayat hikâyesi ve eserleri için bk. Metin Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1999. Ahmed Cevdet ile Veled Çelebi gerek Türkçülük gerekse Türk dilinin sadeleşmesi yönündeki fikir cereyanı içinde beraber hareket etmişlerdir. bk. Akar, s. 72, 78. Onların arasındaki bu yakınlık bahsi geçen inceleme altında ismi geçen Veled isminin Veled Çelebi İzbudak olması gerektiği düşüncesine kaynak teşkil etmektedir. Bundan dolayı bu yazının devamında kendisine bu şekilde atıfta bulunulacaktır.

⁷ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1970, s. 404.

⁸ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, c.8, s. 452.

⁹ a.g.e., s. 19.

¹⁰ Kendisi de bir divan şairidir. Esrar Dede onun Bağdat'a gittiğini, orada Fuzûlî ile tanıştığını ve onun şiirine naziresi bulunduğunu ve 85 yaşında iken 895 (1577)'de Burdur'da vefat ettiğini, kabrinin postnişin olduğu bu Mevlevihâne'de olduğunu kaydetmekte, şiirinden örnekler vermektedir, a.g.e., s. 412-415. Kaynaklar onun şairliğini Fuzûlî ile kıyaslamışlardır. Sefîne-i Mevleviyye'de de şiirinden örnekler vardır, bk. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, c.3, s. 175.

Burdur'daki Mevlevihane'deki şeyhliği döneminde olmalıdır. Sâkıb Dede ayrıca onun Fedayî Dede'nin vefâtından sonra seyahate çıktığını ve ömrünün sonuna doğru "livâ-i Hamîd" den (Isparta) "Eğirdir" kasabasındaki Nurullah Dede zâviyesi şeyhliğine tayin olunduğunu, burada bir müddet bulunduktan sonra Mevlânâ'yı ziyaret etme arzusunun galebe çalması ile Konya'ya gittiğini, burada iken vefat ettiğini ve Mevlânâ'nın türbesinin duvarı yakınına defn edildiğini ifade etmektedir.¹¹ Sâkıb Dede onun vefat tarihi konusunda sessiz kalmaktadır. Eserini ondan sonra kaleme alan Esrar Dede de onun vefatı ve kabrinin yeri ile ilgili aynı bilgileri verdikten sonra vefat tarihini 995 (1586) "hudûdunda" olarak kaydetmektedir.¹²

Sâkıb Dede, hattının çok güzel ve serî olduğunu, çok sayıda Mesnevî istinsah ettiğini ve bunların Mevlânâ'nın Mesnevî'sini kaleme alan Hüsameddin Çelebi'nin (ö. 1284) metninden çoğalttığı için çok muteber olduğunu bildirmektedir. Esrar Dede bu Mesnevî'lerden bir tanesini gördüğünü ve bunun 990 (1581)'da istinsah edildiğini kaydetmektedir.¹³ Veled Çelebi de bu Mesnevî'lerden birkaç tanesini gördüğünü ifade etmektedir.¹⁴ Onun hattının kıvraklığını ifade eden bir menkıbe hem Sâkıb Dede hem de Esrar Dede tarafından nakledilmektedir: Konya'da misafir olduğu dönemde arkadaşları kendisini "teferrüc" için Meram'a davet ederler ve kendisinin hattını çok sevmeleri ve ondan okumayı çok arzu etmeleri sebebi ile orada iken okumak arzusu ile kendisinden Feridüddin-i Attar'ın (ö.-yaklaşık-1193) *Mantıkut't-Tayr*'ının bulunup bulunmadığını sorarlar. O da olumsuz cevap vermeyi "şîme-i ârifâne"ye uygun görmediğinden onlara gitmelerini, kendisinin arkadan gelip kitabı da beraberinde getireceğini söyler ve Dergâh'ta bulunan bir nüshadan bu kitabı birkaç saat içinde istinsah ederek arkadaşlarına katılır. Bu onun geri kalan arkadaşlarından bazısının bulunduğu odanın kapısının açık olması ile içeriye baktıklarında onun bu eseri istinsah etmekle meşgul olduğunu görmeleri ile anlaşılması ve nakledilmiştir.¹⁵

Sâkıb Dede ve Esrar Dede onun şairliği ve şiirleri ile ilgili olarak fazla bilgi ve değerlendirmede bulunmamaktadır. Onun şiirine ait örnek olarak her iki kaynaktan verilen sadece bir beyit bulunmaktadır. Bu da onun dergâha su getirirken sokaktaki çocukların kendisine taş atmaya başlamaları üzerine ellerindeki testilere taş isabet etmesini engellemek için semâ etmesi sebebi ile söylediği kaydedilen beyittir:

¹¹ a.g.e., s. 20.

¹² a.g.e., s. 342.

¹³ a.g.e., s. 341.

¹⁴ a.g.e., s. 47.

¹⁵ Sâkıb Dede, a.g.e., s. 19-20; Esrar Dede, a.g.e., s. 341-2.

Kûy-ı 'ışk-ı Mevlevî dîvânesi olmuş 'UbeydSeng-i etfâl-i rehi hısn-ı hasînidür anuñ

Onun şairliği ile ilgili olarak Sâkıb Dede'nin verdiği bilgi de şu cümlelerle sınırlıdır: "Âşıkâne kasâ'id ve ârifâne medâyh ve nu'ût-ı şerîfe-i seyyidü'l-mürselîn ve niyâz-nâme-i senedü'l-âşıkîn ve mukatta'ât ve rubâ'ıyyâtı sefâyinü'l-ma'ârif-i uşşâk ve ahhâbda mânend-i hırz-ı cân mahzûz ve mazbûtdur."¹⁶ Esrar Dede'nin verdiği bilgi ise onun şiirde "'Ubeyd" mahlasını kullandığını belirtmesiyle sınırlıdır.¹⁷

Eserde şairin mahlası olan 'Ubeyd ismi 4 ayrı yerde geçmektedir (24b, 25b, 26b, 27b). Bunun dışında, eserde kendisi ile ilgili bilgi niteliği taşıyan tek ifade gerek Veled Çelebi gerekse Vasfî Mahir Kocatürk'ün üzerinde durmadıkları 19a'daki:

Ben za'îfüñ atası bî-çâre kulNakl idüp âbâ vü ecdâdından ol

Didi İslâm içre a'lâ ceddümüzHazret-i 'Ukkâşe'dür ser-haddümüz

Andan irdi bize bu mîrâs-ı dînOldur ol ser-çeşme-i mâ-i ma'în

beyitlerinde bulunmaktadır. Bu beyitlerden kendisinin ashâbdan Ukkâşe neslinden olduğunu söylemek istediği anlaşılmaktadır.¹⁸

Yukarıda bahsi geçen eserler dışında devrine ait kaynaklarda isminin ve eserinin adının geçmemesi ve ondan bahseden kaynaklarda da bu eserden bahsedilmemesi, araştırmacıları eserin gerçek sahibinin hakkında kesin bir yargıya varmada tereddüde düşürmüştür. Eserin basılması esnasında elde bulunan elyazmalarının üzerinde "'Ubeydî" isminin yazılı olması da bu tereddüdü daha da artırmıştır. Sâkıb Dede'nin onun "'âşıkâne kasâ'id ve ârifâne medâyh ve nu'ût-ı şerîfe-i seyyidü'l-mürselîn"i bulunduğunu söylemekle beraber, burada üzerinde durduğumuz mevlidinden bahsetmemesi konunun tamamen aydınlanması için yeterli olmasa da, verilen bu bilgi Ubeydullah Dede'nin döneminde na'tları olan bir şair olarak tanındığına şahitlik etmesi açısından önemlidir.

Eser üzerinde ilk akademik incelemeyi yapan Veled Çelebi, kesin bir yargı ile ifade etmekten kaçınsa da aşağıda eserin muhtevası verilirken bahsedileceği üzere, eserdeki Mevlânâ ile ilgili sözlerden ve Mesnevî'den

¹⁶ a.g.e., s. 20.

¹⁷ a.g.e., s. 341.

¹⁸ Tam künyesi verilmediği için Ukkâşe'nin kimliği hakkında kesin bir yargıda bulunmak zordur. Kaynaklarda Ukkâşe isimli birden fazla sahâbeden bahsedilmektedir. Ukkâşe isimli sahâbeye atfedilen Türkiye sınırları içinde biri Gaziantep'in Nurdağı ilçesinde diğeri Kahramanmaraş'ta iki türbe bulunmaktadır. Bu türbelerin de bu ismi taşıyanlardan hangisine ait olduğu konusu tam olarak bilinmemektedir.

bahsedilmiş olmasından hareketle eserin şairinin Ubeydullah Dede olduğu kanaatindedir. Onu bu kanaate varmada destekleyen diğer unsurlar ise, yukarıda bahsedildiği üzere, Esrar Dede'nin onun şiirlerinde mahlas olarak "Ubeyd" ismini kullandığını kaydetmesi ve eserin içinde geçen bütün mahlasların yine "Ubeyd" olmasıdır. Ayrıca Veled Çelebi incelemesinde eser basılırken tashih ve inceleme amacı ile kendisine gönderilen eserin yazmalarının üzerinde "Ubeydî" ibâresinin bulunmasından dolayı yine 16.yy'da yaşayan Edirneli 'Ubeydî'nin de eser ve sanatını inceleme yoluna gitmekte, ikisinin edebî kişiliğini de karşılaştırdıktan sonra gerek eserin içeriğindeki mevlevilikle ilgili hususların bulunması ve gerekse Ubeydullah Dede'nin mevleviliğe mensubiyetinin sabit olmasından hareketle eserin ona ait olması gerektiği kanaatine varmaktadır. Burada Edirneli Ubeydî'nin bütün şiirlerinde "Ubeydî" mahlasını kullanmasına da dikkat çekmektedir.¹⁹ Bununla beraber Ahmed Cevdet'in ihtiyaten eserin kapağına kendilerine Necib Asım'ın (Yazıksız, 1861-1935) kardeşinin getirdiğini söylediği²⁰ elyazması nüsha üzerindeki "Ubeydî" ismini eserin müellifi olarak kaydetmesine müdahale etmemektedir.²¹ Bundan dolayı da matbu nüsha üzerinde eserin şairinin adı "Ubeydî" olarak yer almaktadır.

Vasfi Mahir Kocatürk'ün ifadesinden eserin elyazması bir nüshasını görmediği, sadece matbu nüshayı gördüğü anlaşılmaktadır. Bundan dolayı matbu nüshanın kapağındaki müellif ismi olarak gördüğü "Ubeydî" ismini kitabındaki "Ubeydullah Dede" başlığının hemen altına ihtiyaten parantez içinde verme yolunu tutmakla beraber, Sâkıb Dede'nin *Sefîne*'deki yukarıda bahsi geçen ifadesini gözönüne alarak eserin Ubeydullah Dede'ye ait olması gerektiğini söylemektedir.²²

Eserin şairinin ismi konusundaki bu ihtilafın sebebinin edebiyata fazla vukufiyeti olmayan kişilerin eserin üzerine yazdıkları yanlış isimler olduğu bu incelemeden anlaşılmaktadır. Benzeri bir durum bizim tespit ettiğimiz nüshada da karşımıza çıkmaktadır. Nüshanın 1a sayfasında hat ustası bir kişinin kaleminden çıkmadığı açıkça belli olan bir yazı ile yazılı "Sekiz yüz seksen tokuz Zi'l-ka'desi evâhirinde velâyet-menzilet hidâyet-menkıbet kutbu'l-küberâ'i'l-muhakkıkîn gavsü'l-'uzamâ'i'l-muvahhidîn nâsıru'l-hakk ve'l-hakîkat ve'd-dünyâ ve'd-dîn HVâce 'Ubeydullâh rahmetullâhi 'aleyh

¹⁹ a.g.e., s. 44. Veled Çelebi burada sadece bu kanaate varmamakta, bunu biraz daha öteye götürerek bu eserin o dönem mevlevîleri arasında "ma'lûm ve mu'ayyen olduğu" düşüncesini taşımakta ve diğer bir mevlevî şair Cevri İbrahim Çelebi'nin (ö. 1654) bu esere karşı "*İlîye-i Çâr-yâr*"i nazm ettiğini", yine bir diğer mevlevî şair Neşâfî Ahmed Dede'nin (ö. 1674) *Hilye-i Enbiyâ*'yı yazdığını, Nakşî Mustafa Dede'nin (ö. 1853) de "*Hilye-i Mevlânâ* ile bu vâdî-i mukaddesin müntehâsına erdiğini" söylemektedir, a.g.e., s. 47.

²⁰ a.g.e., s. 48.

²¹ a.g.e., s. 44.

²² Kocatürk, a.g.e. s. 404.

hazretlerinüfüdür. Tarîk-ı Nakşbendiyye meşâyihindendir. Nitekim Reşahât'da²³ yazar bi-'aynihi li-sene 1245" ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Eserin Nakşbendi tarikatinin önde gelenlerinden H^vâce 'Ubeydullâh-ı Ahrâr'a (Bağistan, Taşkent 1404 - Semerkant 1490) atfedilmesi tamamen bir bilgisizlik eseridir. Eserin içeriğinden şairinin bir mevlevi olduğu gayet açıktır. Bunun gibi eserin basıma hazırlanması sırasında metnin tespiti için kullanılan elyazması nüshası üzerindeki "Ubeydî" ibaresi de bunun gibi bilgisiz bir okuyucu tarafından nüshaya sonradan ilave edilmiş olmalıdır. Tespit ettiğimiz nüshadaki birkaç özellik de bizim bu sonuca varmamıza yardım etmektedir. Bunlardan ilki, aşağıda nüsha tavsifinde verileceği üzere, nüshanın çok güzel bir nesih ile yazılmış olmasıdır. Diğer de nüsha sonundaki bir temellük kaydı ile verilen tarihtir. Burada 1012 (1603) tarihi bulunmaktadır ki bu tarih Esrar Dede'nin Ubeydullah Dede'nin vefat tarihi olarak verdiği 995 (1586) yılına çok yakın bulunmaktadır. Gerek eldeki nüshanın yazısının güzelliği gerekse üzerinde bulunan bu tarih kaydının onun yaşadığı döneme çok yakın olması bu eserin iyi bir hattat olduğu rivayet edilen Ubeydullah Dede'ye ait olması gerektiği fikrini desteklediği kadar bu nüshanın büyük bir ihtimalle onun elinden çıkmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Yukarıdaki bu bilgiler bize eserin müellifinin Ubeydullah Dede olduğunu kesin olarak söyleyebileceğimiz ve eserin sahibi konusundaki ihtilafın yeterli bilgisi olmayan okuyucuların ellerine geçen bu nüshalar üzerine kendilerince eserin müellifi konusunu kendilerince aydınlatmak için düştükleri notlar olduğu sonucuna götürmektedir.

2. Eser

2.1. Nüsha Tavsifi

Eserin tesbit ettiğimiz tek tam elyazması nüshası Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Bölümü 209 numarada kayıtlıdır.²⁴ Şemseli,

²³ Eser H^vâce 'Ubeydullâh'ın müridlerinden Sâfi ismiyle meşhur Hüseyin bin Ali el-Vâizü'l-Kâşifî tarafından Farsça olarak 909 (1503)'de yazılmıştır. Eserde, nakşibendi tarikati büyüklerinin bazılarının menâkıbının kısaca anlatılmasından sonra geniş çerçevede H^vâce 'Ubeydullâh'ın menâkıbına yer verilmektedir. Eser Türkçeye Sultan III. Murad adına Mehmed ibn-i Mehmed Şerif el-Abbâsî tarafından 993 (1585) yılında Türkçeye çevrilmiştir, bk. Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, c. 1, s. 90-904. Bu çeviri daha sonra eski harflerle 3 defa basılmıştır, Bulak 1256 (1840), İstanbul 1279 (1862), İstanbul 1291 (1874), bk. Özege, c. 4, s. 1464. Eserin Necip Fazıl Kısakürek'in sadeleştirilmesi ile yeni harflerle yapılan yayını da bu çeviriye dayanıyor olabilir, İstanbul, 1971.

²⁴ Kütüphanedeki kart kataloğunda eserin müellif ismi "Ebu Ahmed Ubeydullah bin Abdullah bin Tahir, ibn Mahan" şeklinde verilmektedir. Müellif adı olarak kartta karşımıza çıkan bu ismin nasıl elde edildiği şimdilik çözülememektedir; çünkü bu isme yukarıda bahsi geçen mevlevilikle ilgili kaynakların hiçbirinde rastlanmamaktadır. Burada bir yanlış kayıt veya isim benzerliği söz konusu olabilir. Bu konuda kesin bir yargıya varabilmek için Ubeydullah Dede'nin hayatı ile ilgili daha fazla bilgiye ihtiyaç

zencirekli, mıklepli, kahverengi deri cilt içinde 204x130, 125x70 mm ebadında filigranlı, aherli, sarı kalın kâğıda 29 yaprakta, 15 satır çift sütun, harekeli, nesih, söz bağları kırmızı, metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Nüshada gazellerin yer aldığı 24b-25a ve 27a-28a arasında metin tek sütun olarak tertip edilmiştir. 1a'daki zahriyede 889 zilkadesi tarihli H^Vâce 'Ubeydullâh adına bir kayıt ve kütüphanenin demirbaş mührü vardır. Nüşanın sonunda 29b'de sayfanın üst kısmında bir ilaç tarifi bulunuyor. Onun altında da alt alta sırası ile şu isimler yer almaktadır: "Nişancı Paşa sâhib, Ahmed Paşa (bir kelime okunamadı) sarây, Cedîdü't-tab Kalaylıkoz."²⁵ Daha sonra da "fî kütüb-i tahrîr menlehü'l-fakîr" ve onun altında da "El-izmâ-i vezîr sene isnâ aşere ve elf fî âhiri Muharrem" (1-10 Temmuz 1603) kaydı bulunmaktadır.

2.2. Eserin İçerik Özellikleri

Şair eserine verdiği ismi 1b'de sayfa başında kaydetmektedir. Bu Arapça uzun bir isimdir: "Hâzihi Risâletün fî Evsâfi'n-Nebiyyi Sallallâhu 'Aleyhi ve Sellem ve Mu'cizâtihi ve Me'âricihi ve Mevâlidihî'r-Rûhâniyyeti ve'n-Nûrâniyyeti ve'l-Cismâniyyeti ve'l-Âsâriyyeti mine'l-Mebde'i ilâ'l-Me'âdi ve bi'llâhi't-Tevfîku ve'l-İrşâdu ve bihi'l-İ'tizâdu ve 'Aleyhi'l-i'timâdu." Bu özgün bir isim olmaktan ziyâde eserin içeriğini tanımlayıcı bir ibâredir. Eser Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin de vezni olan "fâilâtün failâtün fâilün" vezni ile kaleme alınmış ve mesnevi tarzında yazılmıştır. Eserde 3 gazel bulunmaktadır. Toplamı 29 beyit olan bu 3 gazelin beyitleri de dahil eserin tamamı 730 beyitten oluşmaktadır. Gazellerin 2 tanesinin vezni "fâilâtün failâtün fâilün", diğerinin vezni ise "mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün"dür. Eserde kırmızı kalemle yazılı 53 tane başlık bulunmaktadır. Bu başlıkların çoğunluğu Arapça az bir kısmı da Farsçadır.

Şair'in vezin ve kâfiyeyi başarıyla kullandığı görülmekte, bununla beraber az da olsa 119, 210, 299. beyitler gibi kafiyesiz beyitlere rastlanmaktadır. Böyle durumlarda şairin bazan, 119. beyitte olduğu gibi, redifle ahenk ve ses boşluğunu giderme yolunu tuttuğu görülmektedir. Genellikle zengin kafiye kullanan şairin zaman zaman ilginç kafiyeler oluşturduğu da görülmektedir. Örneğin, 578. beyitteki "ümmîd ile / ehl-i dile" gibi. Bunların yanında kelimelerin ses değerlerini dikkate almadan oluşturduğu kafiyeler de bulunmaktadır, 22. beyitteki "kabûl / bol", 338. beyitteki, "bekâ /

vardır. Eserin Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi 5167/3 numaralı mecmuada eksik bir kopyası daha vardır.

²⁵ Bu isimlerden "Nişancı Paşa" ifadesinde isim olmadığı, "Ahmed Paşa" da onu niteleyen bir kelime okunmadığından ve bu yüzyılda bu isim ve ünvanlı birçok şahıs bulunduğu için kimlikleri tam tespit edilemedi. "Cedîdü't-tab Kalaylıkoz" ismi ile kastedilen şahıs, Sultan II. Selim'in kızı Esmahan Sultan (ö. 993/1585) ile evlenen Ali Paşa Kalaylıkoz (ö. 995/1587) ismini akla getirmektedir. Mehmed Süreyya, *Osmanlı Devletinde Kim Kimdi: Osmanoğulları*, Haz., Gültekin Oransoy, Ankara: Küş Yay., s. 165.

istifâ”, 154. beyitteki, “ad / reşâd” gibi. Bu örnekler bize şairin kafiye de önce kulağı değil gözü düşündüğünü göstermektedir.

İmlada tutarsızlık yok denecek kadar azdır. Bu da bize şairin yaşadığı döneme gelindiğinde Türkçe'nin Arap harfleri ile imlasının, istisnai durumlar bir tarafa, bir sisteme oturduğunu gösteriyor. Aynı kelimenin farklı imlasına az da olsa rastlanmaktadır. Bunlar daha çok Arapça'dan dilimize giren kelimelerin Türkçe'de aldıkları telaffuz şekillerinin yazıya geçmesi şeklinde kendini göstermektedir, “reyîs” (109b), “re'îs” (118a) örneğinde olduğu gibi. Bu daha çok iki seslinin yanyana geldiği durumlarda bu ikisi arasına bir sessiz harfin eklenmesi şeklinde kendini göstermektedir, “dâyim” (97b, 267a), “nâyib” (162b) örneklerinde olduğu gibi. Farsça tamlamalar hareke ile gösterilmiştir.

Eserin dili ağır denilebilecek yoğunluktadır. Arapça dinî, tasavvufî kelimelerin çok yoğun olarak kullanıldığı eserde Türkçe kelimelerin neredeyse sadece fiillere indirgenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bundan dolayı eserdeki Türkçe kelime hazinesi çok fakirdir. Bununla beraber bugün için kullanımdan düşme durumuna gelmiş birkaç kelimeye rastlanmaktadır, ır- (ayırarak) (186a), yükriş- (koşuşturmak) (172b), kande (nerede) (32b), iv- (acele etme) (444b) gibi.

2.3. Konunun Ele Alınışı

Şair esere diğer eserlerde de olduğu gibi Allah'a hamd ü senâ ve Hz. Peygamber ve âl ve ashâbına salâvât ile söze başlamakta, bu kısa girişten sonra “Münâcât” adını verdiği uzunca bölümde Allah'tan, verdiği nimetlere gereği gibi şükür edememekten bahisle af dilemekte ve ondan Hz. Peygamber'in “evsâf”, “mu'cizât” ve “mevlid”ini yazmada kendisinden yardımını esirgememesini istemektedir. Daha sonra “Mukaddime-i Mevlid” adını verdiği bölümde Hz. Peygamber'i medhederek okuyucuyu konuya hazırlamaktadır. Daha sonra da yaratılış öncesinden başlayarak Allah'ın herşeyden önce Hz. Peygamber'in ruhunu daha sonra bu ruhtan bütün kâinatın yaratılmasını ve onun nûrunun önce Âdem peygamberin vücûduna tevdi edilişi, onun isminin doğumu ve meleklerin bu nûrun önünde secde etmeleri, İblis'in ayak diremesi üzerine “celâl”inin tezâhür etmesi dile getirildikten sonra, Âdem peygamber'in kendi nefsinden “ümmü'l-beşer” Havvâ'nın yaratılması ve Hz. Peygamber'in nûrunun nesilden nesile geçerek dünyaya gelmesi yaklaştığında onun bütün eşyâda “zuhûr” etmesi anlatıldıktan sonra onun “rûhânî” mevlidi ile “cismânî” mevlidinin “tenâsüb”ü ele alınmaktadır. Burada Hz. Peygamber'in dünyaya gelişi esnâsında meydana gelen olağanüstü olaylara değinilmektedir. Bu bölümü Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar Allah'a “teveccüh”ünün ifâdesi takip etmektedir.

Şair burada mevlit konusunu keserek ilmin faydası konusuna geçmektedir. Burada ilmin aşkın da doğumuna sebep olması dile getirilmekte ve gerçek ilmin insanı Allah'a yaklaştırması gerektiğine değinilmektedir. Bunu tasavvufta seyr-i sülûk adı verilen nefsin terbiyesinin aşk ateşi ile geçilen aşamalarının tasviri takip etmektedir. Bu konudan sonra şair tekrar Hz. Peygamber'e dönmekte ve onun İslam'ı tebliğ etmesi, ona tâbi olan sahabenin vasıfları ile muhalefet edenlerin kötü yaklaşımları anlatılmaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber'in mucizeleri, ümmetine şefkati ve mirâcı işlenmektedir. Bunu Kur'an'ın vasıflarının anlatılması izlemekte, daha sonra Hz. Peygamber'in hastalanması ve dünyadan ayrılma vaktinin geldiğini görmesi üzerine ashâbına hitabı ve vefâtı anlatılmakta, bunu onun risâletinin "âsâr"ının vefâtından sonra da sürdüğünün anlatılması takip etmektedir. Eserdeki Hz. Peygamber'i konu alan kısım burada bitmekte, şâir buradan itibaren tekrar tasavvufta ilgili konulara yönelmektedir. Bunlar, ruhun bedende hapsedilmesinin "hikmet"i, velilerin "evsâf"ı, tasavvuftaki önemli terimlerden olan "fâkr"ın vasıfları, Mevlânâ'nın ve Mesnevî'nin vafedilmesi, "meşâyih ve 'ulemâya" tabi olmanın faziletleri, mütevâzî olmanın yararlarıdır. Bunları Aşkın "evsâf" ve "hâlât"ının anlatılması izlemektedir. Eserdeki 3 gazelden ikisi burada bulunmakta ve aşkı anlatmaktadır. Şâir biri gazel olan 2 manzume ile Hz. Peygamber'e seslendikten sonra "Tetimme-i Kitâb" ve "Münâcât" ile eserini tamamlamaktadır.

Eserin içeriğini verirken, yer yer örnek vermek konuyu daha iyi yansıtmamızı sağlayacaktır; fakat yazıyı uzatmamak için bundan kaçındık. Eserin dili ve anlatımına dair bir fikir verebilmek amacı ile sadece şairin elyazması nüshanın 3b-4a sayfalarında yer alan "mevlid" konusuna başladığı bölümü buraya alıyoruz:

Mukaddime-i Mevlid-i Meharu'l-Kevneyn Gıyâsü's-Sakaleyn Muhammed-i Mustafâ 'Aleyhi Efdalu's-Salavât ve Ekmelü't-Tahıyyât

- 1 Âfitâb-ı Hakk u Sultân-ı mübîn
Fahr-i 'âlem rahmeten li'l-'âlemîn
- 2 "Kün fe-kân" bâzârınuñ ser-mâyesi
Onsekiz biñ 'âlemüñ pîrâyesi
- 3 Rûh-ı pâki mebde-î kevn ü mekân
Cism-i sâfî hâtem-i devr-i zemân
- 4 Zâhiren cismi cihânuñ cânıdur

- Bâtinen rûhı Hak' uñ²⁶ bürhânıdır
- 5 Bir münevver gündür ol nûr-i Hudâ
Ser-be-ser 'âlemlere salmış ziyâ
- 6 Fazl-ı Hak'dan her kim oldı ehl-i dîd
Ol güneş nûrından oldı müstefîd
- 7 Her kimüñ var ise 'aynında remed
Ol ziyâdan kaldı mahrûm-i ebed
- 8 Defter-i 'âlem anuñ mensûrıdır
'Âlemüñ esrârı hep manzûrıdır
- 9 Defterüñ dîbâcesi "Levlâk"dür
Metni hep mefhûmı "A'taynâk"dür
- 10 Kevn-i 'âlemden vücûdıdır ğaraz
Cevher anuñ zâtıdır 'âlem 'araz
- 11 Subh anuñ vech-i beyâzından haber
Gice hem zülfi sevâdından eser
- 12 Lutf-ı rûyından müşerrefdür bahâr
Zülfi 'aksinden şitâlar târumâr
- 13 Cümle 'âlem mazhar-ı eltâfidür
Cümle zerrât-ı cihân vassâfidür
- 14 Çün anuñçün yaradıldı bu cihân
Mevlidiğür her zemân ile mekân

3. Eserin Değerlendirilmesi

Ubeydullah Dede'den bahseden kaynakların bugünkü bilgilerimize göre en eskisi durumundaki Sâkib Dede'nin yukarıda bahsi geçen tezkiresinde onun şairliğini değerlendiren bir ifâde bulunmamakta, sadece onun şiirlerinin çevresindekilerce çok sevildiğini gösteren "sefâyinü'l-ma'ârif-i 'uşşâk ve ahhâbda mânend-i hırz-ı cân mahzûz ve mazbûttur" ibâresi yer almaktadır.

²⁶ Metinde "Hak'm" şeklinde harekelidir.

Esrar Dede'nin eserinde ise bu konuda hiçbir ifâde ve değerlendirmede bulunulmamaktadır.

Veled Çelebi, bahsi geçen eserin matbu neşrinin sonuna eklenen incelemesinde onun şairliği ve eserinin kıymeti ile ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. Veled Çelebi, Ubeydullah Dede'nin mevlidini Süleymân Çelebi'ninki ile kıyaslayarak “nefâsette ona ikinci olabilir” demektedir, kendisini de 16.yy'daki diğer şâirlerle kıyaslayarak onu “Usûlî mertebesinde” bulmaktadır.²⁷

Veled Çelebi'den sonra eseri inceleyen Vasfi Mahir Kocatürk ise eseri “vak'alarda daha muhtasar, fakat fikrî bütünde daha geniş ve şahsî tertipli” bulmakta, onu “nazım dili ve şekil bakımından Süleyman Çelebi mevlidinin daha mükemmel”i olarak görmektedir. Dilini “devrine göre çok selîs, düzgün, sanatsız ve samîmi” bulduğu eserin “halk kitlesinden çok münevveri hoşlandırır mâhiyette” olduğuna dikkati çekip bundan dolayı da “umûma intikal etme”diğini ve “tanınma”dığı söylemektedir.²⁸

Vasfi Mahir'in değerlendirmesi ilk bakıldığında Veled Çelebi'nin değerlendirmesine muhâlif gibi görünüyorsa da onun Ubeydullah Dede'nin eserini Süleyman Çelebi'ninkine üstün gördüğü noktaları çok dikkatli bir şekilde, “nazım dili ve şekil” olarak sınırladığı görülmekte, onun eserini Veled Çelebi'nin ifadesi ile “nefâset” yönüyle Süleyman Çelebi'ninki ile kıyaslama yönüne gitmemektedir. Vasfi Mahir, Ubeydullah Dede'nin eseri ile ilgili söylediği noktalardaki değerlendirmesinde haklı olmakla beraber, bir edebî eserin asıl hüviyetini teşkil eden ve Veled Çelebi'nin “nefâset” kelimesi ile ifade ettiği edebî eseri kendine özgü yapan hususlar bakımından bunu söylemek zordur.

Dinî ve edebî kültürünün son derece yüksek olduğu görülen Ubeydullah Dede'nin eserinde bir edebî esere özgünlük kazandıran kendine has şâirâne hayal ve yorumlama ile heyecan unsurundan çok, öğretim kaygı ve amacının öne çıktığı görülmektedir. Neredeyse her beyitte bir dinî-tasavvufî unsura telmih ve onun telkini yer almaktadır. Eser dikkatle incelendiğinde bu öğreticilik endişesinin bırakıldığı ile konunun tahkiyesinin dışındaki bölümlerinde şairin duygularının dizginlerini serbest bıraktığı yerlerde lirizm ve heyecânın arttığı rahatlıkla farkedilmektedir. Buna bir örnek olmak üzere Hz. Peygamber'in doğumu öncesinde evrende gördüğü coşkuyu anlattığı yer (132-147) ile hemen bunu takip eden mevlit anını tahkiye eden bölüm (148-159) arasında heyecan ve acıcılık açısından dikkati çeken fark gösterilebilir.

²⁷ a.g.e., s. 45-46.

²⁸ a.g.e., s. 404.

Ubeydullah Dede'nin eserin konusundan uzaklaşarak okuyucuya tasavvufî düşünceyi telkin etmeye yönelmesinin onun eserini daha iyi şekillendirmesini engellediği de görülmektedir. Öğreticilik amacının ağır bastığı bir durumda kendine özgü hayal ve yorumlamalara yönelmeye fırsat kalmamaktadır. Buna bir örnek olarak aşk konusunun işlendiği gazellere bakılabilir. Bu şiirlerde, Mevlânâ'nın gazellerinde görülen aşk dolayısı ile ruhunda meydana gelen çalkantının ifadeleri yerine, aşkın tanımını diyebileceğimiz ifadelerle karşılaşırız. Süleyman Çelebi'nin mevlidinin başarısını da burada aramak gerekmektedir. O, eserin konusunu işlerken, kendi hissiyatını konunun tahkiyesine fedâ etmekten çok, konuyu kendi hissiyatını yansıtabileceği bir zemin olarak kullanmayı tercih etmiş, duygularını yalın, sıcak ve yüksek bir heyecan içinde yoğunlaştırmayı başarmıştır. Ubeydullah Dede'nin eseri Vasfi Mahir'in ifadesiyle "fikrî bütünde daha geniş ve şahsî tertipli" olması yönüyle okuyucuyu fikir yönünden doyuruculuğu ile öne çıkmakta ise de duygu ve heyecan yönüyle Süleyman Çelebi'yi yakalayamamaktadır. Bu iki eserin okuyucuda bulduğu yansıma ve gördüğü kabul farkı, bir edebî eserde fikirden çok özgün duygu ve heyecanın arandığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, Metin, Veled Çelebi İzbudak, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: 1999.
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye*, Haz. Dr. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara: 2000.
- Katip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, c. 1.
- Kocaturk, Vasfi Mahir, Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yayınevi, Ankara: 1970.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler," *Türkojoloji Dergisi*, 6/1 (1974), s. 31-62.
- Mehmed Süreyya, *Osmanlı Devletinde Kim Kimdi: Osmanoğulları*, Haz., Gültekin Oransoy, Küş Yayın, Ankara: 1969.
- Özege, M. Seyfettin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, İstanbul, 1971, c. 1.
- Sakıp Dede, *Selâ-i Mevleviyye*, Kahire, 1283 (1866), 2 c.
- Süleyman Çelebi, Mevlid (*Vesîletü'n-Necât*), Haz. Neclâ Pekolcay, Ankara, 1997.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1998, c.8.
- Ubeyd, *Evsâf ve Mu'cizât-ı Nebî*, Yayınlayan Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, İstanbul: 1313 (1895).

